

PEČAT MUZEJA OHRIDSKE ARHIEPISKOPIJE IZ 1516. GODINE

Dorde Miljković
Muzej Makedonije
Skopje

Pomalo zvuči začudujuće za istorijat postanka i razvoja muzejske delatnosti u Makedoniji, pa i šire, kada se spomene jedan muzejski pečat Ohridske arhiepiskopije koji potiče iz 1516. godine, jer je to vreme poznato u istoriji po žestokom gonjenju hrišćana u Makedoniji i masovnog pretvaranja crkava u džamije. U to vreme Sultan Selim I (1512–1520) bio je najveći muslimanski fanatik, mrzeo je hrišćane i nije mogao da trpi blagolepije hrišćanskih hramova. Hrišćanima je dozvolio jedino da grade drvene crkve¹ i baš u njegovo vreme Ohridska arhiepiskopija je izradila muzejski pečat o kome pišemo. Po svemu sudeći, izrada ovog pečata je rezultat baš takvog teškog stanja u kojem se našla arhiepiskopija. Kad su se crkve pretvarale u džamije (ohridske crkve Sv. Sofije, Sv. Klimenta i dr.), pri preuzimanju pokretnih crkvenih predmeta i dragocenosti, da se ne bi izgubili ili da ih ne bi otuđili sami preuzimači, svaka je crkva napravila poseban pečat da bi dragocenosti sačuvala u svojoj riznici, koje su preteče današnjih savremenih muzeja.² Razume se, ovo je samo pretpostavka, koja je po našoj oceni najbliža stvarnosti.

Otisk muzejskog pečata Ohridske arhiepiskopije iz 1516. godine

Treba naglasiti da do sada kod nas niko nije analitički prišao ovom toliko retkom dokumentu za muzejsku delatnost i posebno sfragistiku.³ Postoji mnogo drugih pečata, no svi su drugog vida i karaktera, kao na primer pečat ohridskih arhiepiskopa, manastira, kasnije crkvenih i crkveno-školskih opština, esnafa, pravnih lica i dr., ali ne i muzejskih pečata još iz prve polovine XVI veka. Zato ćemo se analitički osvrnuti na njega sa istorijsko-pravne i estetsko-muzeološke strane, smatrajući ga prvorazrednim muzejskim eksponatom makedonskog kulturnog nasledstva.

Poznato je da je crkveni istoričar Ivan Snegarov, rodom iz Ohrida, još 1916. godine prvi put objavio pečat u listu Rodina i saopštio da se nalazi kod jedne stručne porodice.⁵ Tom prilikom Snegarov daje i opširne podatke do kojih je došao svojim istraživanjem.

U Crkvi Sv. Klimenta u Ohridu,⁶ konkretnije na južnoj strani oltara, dograđen je bio paraklis, koji je kasnije služio za čuvanje starih grčkih i slovenskih rukopisa ohridskih arhiepiskopa, zatim ikona, srebrnog nakita i drugih crkvenih predmeta⁷ kulturnog nasledstva iz prošlosti. Postojala je i crkvena biblioteka sa velikim fondom knjiga.⁸ Ove podatke nam potvrđuje J. G. Han, ondašnji austrijski konzul za Istočnu Grčku. On je 1863. godine posetio Makedoniju i boravio u Ohridu. U Crkvi Sv. Klimenta zatekao je rukopise, uglavnom iz XVI veka, zatvorene u jednom drvenom kovčegu.⁹ Dve godine kasnije, 1865. poznati slavista Antonin, prilikom posete Ohridu, u »dolapu« Crkve Sv. Klimenta, izbrojao je 120 rukopisnih crkvenih knjiga na grčkom jeziku, sa jednim vizantijskim hronogramom.¹⁰ Na žalost, 1916. godine bugarske vojne vlasti u sprezi sa bugarskom crkvom, veći broj ovih prvorazrednih spomenika i istorijskih izvora odnele su u Sofiju. Između njih odnesen je i muzejski pečat Ohridske arhiepiskopije. Bugarska egzarhiska crkvena vlast tom prilikom ostavila je originalni akt o nezakonitom otuđenju svega odnesenog. Meseca februara 1916. godine bugarski mitropolit u Ohridu obavestio je komandanta II brigade, 8. divizije, pukovnika Pašinova da je jedna plaštanica (poklon cara Andronika Paleologa) i jedan pergament letopis na grčkom jeziku ostao na čuvanju kod sveštenika Đorđa Ikonomova.¹¹ Akt o otuđenju dragocenosti kulturnog nasledstva danas se čuva u ohridskom muzeju. Ovu potvrdu izdale su novembra 1916. godine bugarske vlasti, a po nalogu bugarskog predsednika vlade iz Sofije.

Informacije radi, pored muzejskog pečata Ohridske arhiepiskopije, bugarske vlasti odnele su iz zbirke u manastiru Sv. Klimenta: rukopis Hronike Skilice, jedno staro Evandjelje sa slikom Sv. Klimenta (u srebru), 20 starih slovenskih rukopisa, ikonu sa likom Hrista (sa posvetom Dimitriju Homatijanu, ohridskom arhiepiskopu), 40 antiminca, 2 pokrova Duke Komnene, srebrni krst arhiepiskopa Joasafa, jednu srebrnu ikonu u reljefu, plaštanicu Sv. Nauma i dr.¹²

Međutim, kad smo već kod grabeža riznice manastira Sv. Klimenta, napomenućemo da je i pre toga bilo sličnih primera. U prvoj polovici XVIII veka austrijska vojska je uspela da opljačka sav srebrni inventar iz manastirske riznice, da ga pretopi u ploču od deset oka, odnese u Beč i proda kao srebro.¹³ Bilo je i drugih otuđenja, kao na primer od ruskog slaviste Viktora Grigoroviča. On je iz zbirke slovenskih i grčkih rukopisa iz južnog dela spoljašnje priprate manastira Sv. Klimenta 1845. godine odneo u Rusiju nekoliko značajnih rukopisa.¹⁴

Vratimo se na muzejski pečat Ohridske arhiepiskopije. On se danas čuva u Crkvenom muzeju Sv. Sinoda Bugarske pravoslavne crkve u Sofiji. Na osnovu objavljenog otiska, možemo da izvršimo stručno-muzejsku analizu sa istorisko-pravnim osvrtom na tekst.

ἘΦΡΑΙΕ Τῆ ΚΟΙΝῆ ΜΥΣΕΙῆ Τῆ
ΑΠΩΤΑῆ ΚΑΙ ΑΠΟΣΟΛΙΚῆ ΘΡΟΝῆ
ΤῆΣ ΠΡΩΤῆΣ ἸΣΤΙΝΙΑΝΙΚῆΣ ΑΧΡΙΔΩΝ
ΚΑΙ ΠΑΧῆΣ ΒΥΛΓΑΡΙῆΣ

Sa aspekta paleografije, pečat ima okrugli oblik, dimenzije 4 × 3 cm.¹⁵ Budući da nam je nepristupačan, ne možemo konstatovati od kakvog je materijala sačinjen. Pretpostavljamo da je olovni ili drveni.¹⁶

Tekst je čitak i može da se dešifruje. Sadrži 16 reči, od kojih 11 su napisane u prvom koncentričnom krugu, a ostalih pet u drugom. Mi smo ove reči obeležili brojevima od 1 do 16, zatim smo obratili pažnju na skraćenice. Sve reči smo dali na grčkom, i celokupni tekst na srpskohrvatskom jeziku. Evo tog teksta:

skraćenica:	original:	prevod:
1	ΕΦΡΑΓC (ΕΦΡΑΓΙΕ)	pečat
2	ΤΧ (ΤΟΥ)	tog
3	ΚΟΙΝΧ (ΚΟΙΝΟΥ)	opšteg
4	ΜΥCΕΙΧ (ΜΟΥCΕΙΟΥ)	muzeja
5	ΤΧ (ΤΟΥ)	tog
6	ΑΓΙΩΤΑΧ (ΑΓΙΩCΤΑΤΟΥ)	svetog
7	ΚΑΙ (ΚΑΙ)	i
8	ΑΠΟCΤΟΛΙΚΧ (ΑΠΟCΤΟΛΙΚΟΥ)	apostolskog
9	ΘΡΟΝΧ (ΘΡΟΝΟΥ)	prestola
10	ΤΗC (ΤΗC)	te
11	ΠΡΩΤΗC (ΠΡΩΤΗC)	prve
12	ΙCΤΙΝΙΑΝΗC (ΙΟΥCΤΙΝΙΑΝΗC)	Justinijane
13	ΑΧΡΙΔΩΝ (ΑΧΡΙΔΩΝ)	Ohrida
14	ΚΑΙ (ΚΑΙ)	i
15	ΠΑCΗC (ΙΤΑΞΗC)	cele
16	ΒΥΛΓΑΡΙΑC (ΒΟΥΛΓΑΡΙΑC)	Bugarske

Objavljivanje ovog pečata muzeja Ohridske arhiepiskopije iz 1516. godine razumljivo je pobudilo izvesno interesovanje, ali postoji i sumnja izvesnih naučnika u pogledu njegove originalnosti. Tako je dr Filipoviću sumnjiva godina pečata iz razloga što je napisana arapskim brojkama, a ne grčkim, kao što je bilo uobičajeno u hrišćanskim crkvama toga vremena.¹⁷ Mi ne delimo njegovu sumnju jer sačuvani i objavljeni i drugi materijalni predmeti ovakvog vida imaju arapske brojke. Svakako, pisanje arapskih brojki označavalo je novu eru. Tako je tekst pečata Zografskog manastira napisan arapskim brojkama 1687, i na njemu je lik Sv. Đorda. Tekst je pisan na staroslovenskom jeziku.¹⁸ Isto tako i na pečatu manastira Sv. Nauma kod Ohrida označena je 1774. godina arapskim brojkama.¹⁹ Ima i drugih sačuvanih dokumenata pisanih arapskim brojkama sa oznakom nove ere.²⁰

Daleko interesantnija sa muzeološkog stanovišta je upotreba reči muzej, odnosno na grčkom muzeion. Postavlja se pitanje, kako je moguće da je u to vreme (XVI vek) Ohridska arhiepiskopija imala svoj muzej, svoj muzejski pečat, kada ga druge crkve na Balkanu, pa i u Evropi, nisu imale.²¹ Smatramo da nije reč o postojanju posebnih prostoriya, odnosno zgrade gde se čuvala zbirka kulturnog nasleđa. Poznato nam je da muzeji u posebnim zgradama datiraju tek početkom XIX veka.²² Najverovatnije je da se i ovde radi o riznici, gde su se čuvala najveće istorijsko-umetničke vrednosti.²³ Sama reč »muzej«, upotrebljena u tekstu pečata, svakako je došla spolja. Poznato je da su ohridski arhiepiskopi, kao i eparhijski arhijereji, zbog prevelikog zaduženja kod turskih vlasti u vidu poreza, bili prinuđeni da idu u prošnju u hrišćanske države Evrope, posebno u Rusiju. Verovatno su odatle doneli ime »muzej« umesto dotadašnjeg »riznica«. ²⁴ Uostalom i sama dioceza Ohridske arhiepiskopije u XVI veku obuhvatila je 32 eparhije (sem ohridske), između 5 u Albaniji, 14 u srpskim zemljama, jednu u južnoj Italiji, pa nije čudno i tim putem da je unesen termin muzej, umesto riznica.²⁵ Čak po nekim saznanjima, stvaranje muzeja (riznice) i pravljenje muzejskog pečata Ohridske arhiepiskopije možemo pripisati ohridskom arhiepiskopu Prohoru, poreklom makedonskom

Slovenu.²⁶ On je umro 1550. godine i tim povodom u slovenskom pomokanonu Mateja Vlastara, koji se nalazio u biblioteci ohridske Crkve Sv. Klimenta, stoji zapis da je on osnivač biblioteke.²⁷

Po svemu sudeći, muzej odnosno riznica Ohridske arhiepiskopije bio je smešten u prostorijama Crkve Sv. Klimenta, koja je posle pretvaranja u džamiju Crkve Sv. Sofije i Klimentove zadužbine Sv. Pantelejmona postala saborna crkva. Međutim, još pre proglašenja muzeja u vezi izrade pečata. Ohridska arhiepiskopija je imala riznicu pri sabornoj Crkvi Sv. Sofije, inače naznačajnijeg spomenika srednjovekovne arhitekture i umetnosti u Makedoniji.²⁸ O tome nam svedoče čuvani brojni rukopisi pronađeni u paraklisu Crkve Sv. Klimenta, sačuvani u jednom sandučetu.²⁹ Već spomenuti arhimandrit Antoni zapisao je, da se u jednom ormaru za knjige u spomenutoj crkvi nalazilo 120 rukopisnih knjiga, a osim toga postoji i biblioteka smeštena u priprati crkve.³⁰ Svakako da su predmeti muzejske riznice najpre bili smešteni u Klimentovoj zadužbini, poznatoj i pod imenom Imaret. Posle rušenja te katedrale-crkve – manastira i njenog pretvaranja u džamiju (Sultan Muhamedova džamija), sve muzejske vrednosti sa kancelarijskim inventarom prenesene su najpre u Crkvu Sv. Sofije, a zatim u Crkvu Sv. Klimenta (poznatog kao Novi Sv. Kliment)³¹ U prilog ovom tvrđenju su neke od ikona Crkve Sv. Sofije, posle njenog pretvaranja u džamiju prenesene u Crkvu Sv. Klimenta.³²

Vratimo se na sam pečat Ohridske arhiepiskopije. U tekstu pečata čitamo i reči »Prva Justinijana Ohridska i cele Bugarske«, a koje se odnose na Ohridsku arhiepiskopiju.³³ To je u stvari titula ohridskih arhiepiskopa kojom su se titulirali od druge polovine XII veka do ukinuća arhiepiskopije 1767. godine. Titulu su zasnivali na Justinijanovom³⁴ pravnom aktu poznatom kao Justinijanova novela.³⁵ Što se tiče drugog dela teksta »i vrlr Bugarske«, on je u vezi sa teritorijom (diocezom) Ohridske arhiepiskopije. Kako se ona širila ili stešnjavala, dobijala je i novo ime. Tako se na primer ohridski arhiepiskop Prohor potpisivao staroslovenskim jezikom »arhiepiskopom Prve Justinijane Ohrida i svih Bugara i Srba«³⁶. Slično se potpisivao i arhiepiskop Grigorije u XVI veku »Božjom milošću cele Bugarske i Prve Justinijane Ohrida« itd.³⁷ Opšte uzевši, pečat muzeja Ohridske arhiepiskopije iz 1516. godine pretstavlja jedan veoma važan dokument za muzeološku nauku, za sfragistiku i šire, za istoriju i kulturu makedonskog naroda. Daje nam mogućnost da donesemo i sledeće zaključke:

1. Smatramo pre svega da nema nikakve sumnje o autentičnosti spomenutog pečata, makar da se radi samo o otiscima. Prema tome sumnje M. Filipovića da se radi o nekakvom falsifikatu ili mistifikaciji ne stoje.³⁸
2. Pečat crkvenog muzeja sa utisnutom 1516. godinom za sada pretstavlja najstariji poznati pečat muzejskog karaktera ne samo na Balkanu nego i šire. Pretstavlja spomenički objekt svetske muzejske delatnosti.
3. Pečat nam na neki način potvrđuje da je Ohridska arhiepiskopija u XVI veku raspolagala sa bogatim fondom starina istorijsko-umetničke vrednosti, čuvane vekovima u crkvama pod nadzorom duhovnih lica.
4. Svakako pečat muzeja nije imao pravno svojstvo pred turskom državom, osim za samu Ohridsku arhiepiskopiju, pa je i to izvestan dokaz da se radi o njegovoj autentičnosti. On je najverovatnije upotrebljavan pri preuzimanju raznih muzejskih predmeta iz manastira i hramova na čuvanje i služio je kao zajednički muzej cele Ohridske arhiepiskopije. Imao je ulogu interne potvrde davane sopstvenicima.
5. Prema svim indikacijama, Crkveni muzej i posle ukinuća Ohridske arhiepiskopije 1767. godine produžio je svoj život i delatnost, možda u smanjenom obimu. Takvu njegovu delatnost srećemo sve do Prvog svetskog rata, makar da imamo i brojne slučajeve kada su mnogi antikviteti istorijsko-umetničke vrednosti ovog muzeja odnešeni iz Makedonije, među kojima i sam pečat.

6. Upotreba naziva »muzej« na pečatu Ohridske arhiepiskopije, umesto uobičajenog »riznica«, pored drugih mogućnosti koje smo izneli, možda je došla i iz praktičnih razloga. Ohridska arhiepiskopija kao crkvena ustanova htela se razlikovati od riznica Turaka Osmanlija, koji su čuvali svoje retkosti u tekijama, velikim džamijama, bibliotekama i drugim zgradama profane osmanlijske arhitekture.

Priljeno: 14. 3. 1990.

- ¹ Ivan Snegarov, *Istorija na ohridskata arhiepiskopija – patriaršija*, Sofija, 1932, 52–53.
- ² Sv. St. Dušanić, *Riznice, galerije i muzeji Srpske pravoslavne crkve*, Beograd, 395–398 (separat).
- ³ Još su stari Grci izrađivali pečate od voska, gline ili osova i nazvali ih »sfragis«. Po ovome se nauka za pečate naziva sfragistika ili kod nas pečatoslovlje. Najstarije pečate pravili su Sumerci (III milenijum pre naše ere), zatim Asirci, Vavilonci i Egipćani. Pečati su bili u upotrebi u rimskom pravnom životu, a u našim krajevima od XII veka (Dr Stjepan Antoljak, *Pomoćne istorijske nauke*, Kraljevo, 1971, 115–117).
- ⁴ Poznat je pečat ohridskog arhiepiskopa (XI vek) koji se čuva u Bečkom muzeju, zatim arhiepiskopa Konstantina (početak XIII veka), mitropolita Mihajla (XI vek) i drugi. Vidi: H. A. Mušmov, *Dva olovni pečati na ohridski arhiepiskopi*, sv. Makedonski pregled, 1/111, Sofija 1927, 72–73 i od istog autora, *Monetit i pečatit na bolgarskit care*, Sofija, 1924, 168 i 260.
- ⁵ Iv. Snegarov, *Edna ohridska starina*, v. Rodina, Skopje, 31 mart 1916, 1/39, 1–2.
- ⁶ Sv. Kliment ili Sv. Bogorodica Perivleptos (slavna) u Ohridu bila je sagrađena 1295. godine, sa osnovom pisanog krsta i živopisana od zografa Mihajla i Eutihija. Trem crkve je iz XIX veka. Vidi: Miljković Petar-Pepek, *Deloto na Mihailo u Eutihie*, Skopje, 1967; Čornakov Dimitar, *Po konzervatorskite raboti vo crkvata Sv. Bogorodica Perivleptos (Kliment) vo Ohrid*. Kulturno nasledstvo 11 (VIII), Skopje, 1961, 73–93; Rice G. David, *Umetnost vizantiskog doba*, Beograd, 1968, 205.
- ⁷ Iv. Snegarov, isto, 423.
- ⁸ Jordan Ivanov, *Blgarski starini iz Makedonija*, Sofija, 1908, 188, 423–424.
- ⁹ O. G. Han, *Putovanje kroz porečinu Drina i Vardara u Beogradu 1876*, 189–191.
- ¹⁰ V. K'ncev, *Novonaideni ohridski starini*, Sbornik za narodni umotvorenija, T. XIII, 1796, 257–266.
- ¹¹ Oktobra 1915. godine Bugarska je ušla u rat protiv Srbije. Početkom 1916. godine Bugarska je pod svojom okupacijom držala ceo vardarski i istočni deo, egejski i pirinski deo Makedonije, pod pokroviteljstvom Nemaca.
- ¹² Vladimir Mošin, *Rakopisi na Narodniot muzeja vo Ohrid*, Zbornik na trudovi, Ohrid, 1961, 168; Cvetan Grozdanov, *Prilozhi poznavanju srednjevekovne umetnosti Ohrida*, 4 – O turskim intervencijama na ohridskim crkvama i stvaranju Arhiepiskopskog muzeja, Zbornik za likovne umetnosti, 2, Novi Sad, 1966, 226.
- ¹³ I iz drugih krajeva naše zemlje, bili su otuđivani najvredniji muzejski predmeti. Iz Crne Gore (naročito trofejno oružje), iz Dalmacije (etnografski predmeti), iz Bosne i Hercegovine u vremenu austro-ugarske okupacije itd. (Tihomir Đorđević, *Muzeji*, čs. *Muzeji*, Beograd, 1952, 10–15).
- ¹⁴ Isto.
- ¹⁵ I. Snegarov, isto, 2.
- ¹⁶ Olovni pečati bili su upotrebljavani skoro od svih, od cara pa sve do poslednjeg podanika. Postoje velike serije ovakvih pečata (H. M. Mušmov, isto, 64).
- ¹⁷ Dr Milenko S. Filipović, *Prilog Istoriji naših muzeja*, čs. *Muzeji*, 8, Zagreb, 1953, 127 – latinica.
- ¹⁸ I. Snegarov, isto, 225.
- ¹⁹ Prot. Iv. Gošev, *Starit pečati na manastira Sv. Naum v Makedonija*, Sbornik v pametna prof. Pet' r' Nikov, Sofija, 1940, 104.
- ²⁰ Da se potsetimo još na potpis ohridskog arhiepiskopa Grigorija (XVI vek) potpisan na grčkom pergamentnom aktu (danas se nalazi u Moskvi, zbirka B. Grigoroviča. H^o 820. sa godinom 1537. ili 1590. (I. Ivanov, isto, 227 i 230).
- ²¹ Isto, 123, T. Đorđević, isto, 15.
- ²² I. Snegarov, isto.
- ²³ Zina Markova, *Blgarskoto crkveno-nacionalno dvizenie do Krimskata vojna*, Sofija, 1976 24–25 I. Snegarov, isto, 68; Ohrid i ohridsko niz istorijata, kniga vtora, od paganjeto pod osmanliskata vlast do krajot na Prvata svetska vojna, Skopje, 1978, 75.
- ²⁴ I. Snegarov, isto, 159–160.
- ²⁵ Isto, 187–188.
- ²⁶ J. Ivanov, isto, H. 10, 214.
- ²⁷ Branko Panov, *Ohrid vo krajot na XI i početok na XII vek vo svetlinata na pismata na Teofilakt Ohridski*, Zbornik na Arheološkiot muzej (1967–1974), VI–VII, Skopje, 1975, 186–187; Dimče Koco, *Crkvata Sv. Sofija*, Godišen zbornik na Filozofskiot fakultet, 2, Skopje, 1949, 356.
- Zbog nedostatka istorijskih izvora, dosadašnja saznanja za turske intervencije nad ohridskim crkvama ostala su u okvirima pretpostavki. Neki autori smatraju da je Crkva Sv. Sofije bila pretvorena u džamiju 1466. godine (R. Ljubinković, *Tradicije Prime Justinijana u titulaturi ohridskih arhiepiskopa*, Starinar, XVIII, 1966, Arheološki institut, Beograd, 1967), a drugi u XV, odnosno početkom XVI veka (I. Snegarov, isto, 52–53); Dimče Koco, isto, 153–156.
- ²⁸ Haralampije Polenović, *Rukopisi biblioteke manastira Sv. Klimenta u Ohridu*, Skopje 1939, 1–8.
- ²⁹ Novaković, *Srpske starine po Makedoniji*, beleške s putovanja arhimandrita Antonina od godine 1865, Spomenik SKA, IX, Beograd, 1891, 26.
- ³⁰ Nadgrobna ploča sa slovenskim natpisima za smrt Sv. Klimenta i ohridskog arhiepiskopa Prohora zajedno sa njegovim prestolom danas se nalazi u crkvi Bogorodice Perivleptos u Ohridu. Najverojatnije da su u nju bili preneseni kada je obnovljena Klimentova crkva pretvorena u džamiju, Vidi: Dimče Koco, *Novi podaci za istorijata na Klimentoviot manastir Sv. Pantelejmon vo Ohrid*, Godišen zbornik na Filozofskiot fakultet, 19, Skopje, 1967, 255.
- ³¹ Dimče Koco, *Klimentoviot manastir »Sv. Pantelejmon« i raskopkata pri »Imaret« vo Ohrid*, Godišen zbornik na Filozofskiot fakultet, Skopje, 1948, 154 i 180, i od istog autora, *Novi podaci*, isto 245–155; V. Sl. Kiselkovo, *Sv. Kliment, Ohridski - život, dejnost, i žitija*, Sofija, 1941, 41–42; C. Grozdanov, isto, 223.

- ³² U XIII veku Ohridska arhiepiskopija proglasila se za naslednika prava što ih je imala crkva Justinijana Prima. Vidi: Tomo Tomoski, *Ohrid do krajot na XIV vek*, Zbornik na trudovi, Ohrid, 1961, 13.
- U literaturi i istoriskim izvorima mogu se naći veze između ranovizantiske tvrđave »Kale i grada Skoplja sa spominjanjem Justinijana Prima. Međutim, ovo pitanje, bar za sada, još nije rasvetleno (Živojin VINCIC, *Skopska tvrđina »Kale«*, Kulturno nasledstvo III, 2, Skopje, 1966). Podsećanja radi da je arheološki lokalitet kod Leskovca, Srbija, gde je otkriven grad iz vremena cara Justinijana nazvan Carićin grad, odnosno Justinijana Prima (Đorđe Mano-Zisi, *Iskopavanja u Carićinom gradu*, Starinar, XVII, Beograd, 1967, 163–166).
- ³³ Justinijan I (483–565) vizantinski car (527–565) koji je vladao kako samodržac, ktitor je mnogih dvoraca i crkava kao što su: Aja Sofija u Carigradu; San Vitale u Raveni i još mnogo drugih.
- ³⁴ R. Ljubinković, isto, 61 i 75.
- ³⁵ I. Snegarov, isto 378.
- ³⁶ J. Ivanov, isto, 41.
- ³⁷ M. Filipović, isto, 126.
- Falsifikovanje pečata u srednjem veku, kod nas i u Evropi, nije bilo ništa neobično. To su bili pečati na hrISOVOLJAMA i na drugim pisanim dokumentima koje su izdavali i potpisivali sami vladari (S. Antoljak, isto, 117).
- ³⁸ T. Đorđević, isto, 126.

SUMMARY

The museum seal of the Orthodox Archbishopric in Ohrid from 1516

Dorđe Miljković

In the sixteenth century, when Macedonia was under Turkish rule and churches were turned into mosques, the museum seal of the Archbishopric of Ohrid was made in 1516. It has been thought that such seals were used to mark church belongings and valuables in order to preserve them in church treasuries. The author of the article further writes about the history of the seal, today kept in the Church Museum of the Holy Synod of the Bulgarian Orthodox church in Sofia. The author is of the opinion that the term »museum« is a sign of foreign influences and that it most probably refers to the treasury of the Archbishopric of Ohrid where valuable historical objects and art objects were kept. The treasury was probably situated in the church of St. Clement's. Arguing for the authenticity of the seal, the author's opinion is that it is an important document for museology, sphragistics and the entire Macedonian cultural heritage.